

NEKAJ PROBLEMOV ZGODNJESREDNJEVEŠKE ARHEOLOGIJE V SLOVENIJI

Razširjen referat

JOŽE KASTELIC

Narodni muzej, Ljubljana

Zgodnjesrednjeveška arheologija Slovenije ne predstavlja izolirane tematike niti v prostoru niti v času in niti glede na svoje strukturalno mesto v sklopu znanstvenih disciplin. V *prostoru*: področje današnje Socialistične republike Slovenije zajema sicer večino etničnega ozemlja slovenskega naroda, ne zajema pa ga v celoti. Že s sedanjega etničnega vidika je treba upoštevati teritorije v obmejnih predelih Italije, Avstrije in Madžarske. Še bolj velja to za zgodnji srednji vek: če je naselitev Slovencev v svojih skrajnih zahodnih mejah segla le malo dalj od sedanje etnične meje, pa je na alpskem ozemlju Avstrije kolonizirala veliko ozemlje kasnejše Koroške in Štajerske in segla tudi preko njunih meja v področja sosednjih pokrajin. Tudi ozemlje med Muro in Blatnim jezerom je bilo pred madžarsko invazijo v veliki meri slovensko. Dve najpomembnejši politični tvorbi Slovencev, Karantanska država in Kočljeva kneževina, sta imeli s Krnskim gradom in Blatogradom svoji središči izven danes s Slovenci poseljenega ozemlja.

V času naselitve in še dolgo v srednji vek tudi ni mogoče govoriti o trdni etnični meji med Slovenci in Hrvati. Dediščina rimskih provincialnih razmejitev pozne in visoke antike, delitev interesnih sfer med Bizancem in Ostrogoti, med Langobardi in Franki, med Karolinško državo in državnimi tvorbami v Podonavju in na Balkanu in v Istri je vplivala na sukcesivno formiranje te meje, dasi je ni edina ustvarila. Arheološki kulturni krogi karolinške dobe, kolikor jih moremo razmejiti in očrtati, očitno ne sovpadajo z jezikovnimi oziroma dialektičnimi mejami, ali pa vsaj za sedaj mislimo, da se ne krijejo. Zato raziskav tudi proti Hrvatom v zgodnjem srednjem veku ne moremo prostorsko omejiti.

Omejitev na ozko — ali razširjeno — etnično področje Slovencev v tej dobi tudi v splošnem ne bi bila umestna. Pojavi materialne kulture Slovanov so tedaj še zelo splošni in na Balkanu se zaradi dediščine antike ter zaradi delitve med provincami Okcidenta in Orienta le počasi diferencirajo. Umetna zlatarska obrt v stari kijevski državi je npr. že dokaj različna od umetne obrti v Dalmaciji ali na Bledu ali ob Blatnem jezeru zaradi kontinuitete in tradicije iz pozne antike, agrotehnika pa je po vsem videzu

precej podobna. Lesene konstrukcije stavb so tako rekoč identične. Podobna je morala biti noša in oprema ljudi. Duhovna struktura pogleda na svet, magija, religija, običaji, obredi — vse sega preko ozkih meja plemena v neko splošno »vzhodnoevropsko«, tj. »slovansko« družbeno skupnost oziroma praskupnost.

Istočasno pa se razvijajo pomembni kulturni procesi ne le v plemensko in jezikovno najbolj sorodnih skupinah na Balkanu, v Podonavju, v srednji Evropi, ob Baltiku, v Vzhodni Evropi, ampak tudi v širokih predelih Zahoda in Mediterana, brez katerih ni mogoče razumeti in pojasniti fenomenov v Sloveniji. Vzhodno rimsko cesarstvo je doživelo svojo bizantinsko transformacijo. Od Justinijana do Bazilija II. se politika, kultura, umetnost in ideje Bizanca nenehno dotikajo slovanskega prostora od Mezije do Istre. Neposredni vpliv na ožji slovenski prostor po 8. stoletju sicer oslabi, toda misija Cirila in Metoda spada že v čas po Karolu Velikem in posredni kontakti preko hrvatske Dalmacije se nadaljujejo. Tako imenovani Hemini prstan v zakladnici cerkve na Krki na Koroškem je izdelan iz bizantinskega zlata, kot je pokazala spektrografska analiza. Dogodki in zlasti kulturni fenomeni v frankovski državi pod Merovingi se pričenjajo čutiti na mejah Slovencev že pred osmim stoletjem. Priključitev Bavarcev, »konverzija Bavarcev in Karantancev«, pa je že del naše neposredne zgodovine, karolinška državna kultura okvir, v kateri se diferencirano razvija in — zamira staroslovenska avtonomna kultura. V tem okviru je langobardska in kasneje frankovska Italija le eden od neposredno važnih in trdnih teritorijev in območij vpliva na svet vzhodno od Soče ter ob Dravi.

Končno ne smemo izpustiti iz vida evrazijske stepe, ki pošilja v valovih svoja plemena in z njimi fenomene svoje kulture v panonski bazen. Po Hunih, ki se arheološko čutijo zlasti v Panoniji vzhodno od Donave, nastopijo Obri, katerih najdbe se dajo slediti tudi v slovenskem področju, dasi so začudo skromne in maloštevilne. In končni stepski element so Madžari, ki posežejo v predel Blatnega jezera in v ravnice na vzhodnem robu Slovenije. — Arheološka slika ozkega — ali pa v tem času tudi širokega — ozemlja Slovencev bi ostala nerazumljiva in nejasna brez širše zajetega in evidentiranega evropskega, mediteranskega in evrazijskega prostora.

Isto velja za *časovni okvir*. Tudi tu bi omejitev na čisti zgodnji srednji vek pustila nejasnosti. Pri tem nastane seveda že vprašanje, kako ga omejiti. Konec Justinijanove vlade (565) in začetek saške dinastije (919) bi mogla biti s historičnega vidika porabna mejna datuma. Za področje Slovencev pa je deseto stoletje še eminentno »arheološko« zaradi bogastva nekropol tega časa in bi se s tega stališča konec saške dinastije in začetek salijske vladarske hiše (1024) zdel primernejši, vključitev otonske dobe pa umestna. Sinhronizacija historičnih pojavov v nemškem cesarstvu in arheoloških pojavov na zahodnem robu slovenskega sveta je v tem primeru nujna.

Vključitev enajstega stoletja v arheološko pojmovani »zgodnji srednji vek« na Slovenskem pa je upravičena tudi zaradi razvoja sosednjih hrvaških dežel, kjer je pojav bjelobrdске kulture v enajstem stoletju v Panonski Hrvatski še dominanten. To pa zopet vpliva na obrobna področja Slovenije, na vzhodno Štajersko in — morda — Belo krajino. Razvoj na Hrvatskem ima svoj logični zaključek šele z letom 1102 in je arheološko povsem nujno, da dobo od Vojnimira do Dimitrija Zvonimira obravnavamo kot celoto

vzporedno z zgodovino. V slovenski zgodnji srednji vek z arheološkega vidika torej vključujemo še enajsto stoletje.

Toda časovna evidenca pojavov mora segati preko obeh mejnih datumov: »Justinijan 565« in »pacta conventa 1102«, v epoho pozne antike in v visoki srednji vek. Bogo *Grafenauer* je v »Ustoličevanju« ravnal metodnično pravilno, ko je izhajal pri analizi zgodnje slovenske zgodovine iz situacije pozne antike. Dioklecijanova reforma province ustvari bazo kasnejšim razvojnim tendencam in formiranje kasnejših dežel — čeprav ne smemo podcenjevati nujno prisotnega geografskega faktorja — je v mnogem posledica provincijskih razmejitev dominata. *Noricum mediterraneum* z *Virunumom* in religioznimi centri v Teurniji in Aguntu ustvarja bazo za Koroško deželo, Savia bo v osnovi Kranjske in Savinjske marke. Še važnejši kot mejne razdelitve teritorija so podrobnejši elementi pozne antike, ki jih spričo pičlih raziskav le slabo poznamo. *Clausurae Alpium Iuliarum* med »Kranjsko« in »Primorsko« v 4. in 5. stoletju niso samo ozka mejna utrjena črta, ampak le glavni del defenzivnega sistema, ki s svojimi postojankami prepreča izpostavljeno ozemlje in zaledje. Velike Malence in Vrhnika sta očitno le dva sprednja člena med številnimi nepoznanimi, kot je Ajdovščina zaledna centralna postojanka, ki pa ne more biti izolirana. Kakšno vlogo imajo pozno antični elementi na Ajdovskem Gradcu v Bohinju, okolica Kranja, Brinjeva gora, Rifnik, Trebnje? Ali je Centur pri Koprju pomemben samo v neposrednem političnem koneksu tetrarhije ali pa segajo njegove utrdbe v kasnejšo dobo in so vključene v kraški »limes«? Kakšen pomen imata v tem času v Vipavski dolini Sv. Pavel nad Gojačami in Batuje?

Clausurae so arheološko samo najbolj viden element pozne antike, ki ga mora upoštevati tudi proučevanje slovanskega zgodnjega srednjega veka. V zvezi z njimi in ob njih pa so še druga vprašanja. Zanimala bi nas poznoantična poseljenost dežele in stopnja romanizacije v tej poseljenosti. Razen iz večjih središč so nam poznoantične najdbe le zelo malo znane in že v Emoni smo tako rekoč omejeni na antikvarične in nepreverjene podatke, na nekaj historičnih poročil in numizmatiko. Poznavanje vasi pa bi bilo v tem primeru zelo pomembno in odločilno. Že klavzure same na nekaterih odsekih, zlasti od Ljubljanskega vrha proti Prezidu, zapirajo teren na način, ki se zdi z vidika čisto italške strategije težko razložljiv in ki suponira neko poselitev in lokalno razmestitev prebivalstva z določenimi posebnimi vidiki in potrebami. Arheološka evidenca poznorimske naselitve na deželi bi nam razrešila kardinalno vprašanje, ali se lokalitete te vrste pojavljajo kot naselitvena jedra prvih Slovencev, ali torej kontinuirajo kot lokalitete. Mnogo argumentov splošne narave bi govorilo za to in najdbe v malem, se zdi, da nam to potrjujejo. Laška vas pri Celju in Šmarjeta na Dolenjskem sta le dva primera. Toda pri vprašanju kontinuitete ne gre samo za urbanistično zajeto območje naselitvenega jedra, kot npr. Stična in okolica, Ptuj in okolica, Trebnje in okolica, Kranj in okolica, temveč tudi za problem pojava kontinuitete na ožji mikrolokaciji. Stična ima prazgodovinsko naselje na Vrhju nad Virom in na Gradišču z nekropolo južno od naselbine, rimske najdbe pa so znane na pobočju južno od samostana, pri Stranski vasi (= Acervo?), v Črnelem in v okolici Šentvida. Slovanske najdbe so znane samo z Muljave, domnevati pa smemo naselitev tudi v

sami Stični (= »Žitič«), v Šentvidu (= »Svetovid«) in pri Dobu (= Gradec pri železniški postaji Šentvid). Toda niti ena od rimskih in domnevnih srednjeveških postojank se ne krije neposredno z lokacijo prazgodovinske, ilirske Stične. Podoben položaj je tudi na drugih krajih Slovenije. In tudi srednji vek je razlikoval »prazgodovinsko« in »antično« plast: prvo kot mrtvo »gradišče«, drugo kot živi »gradec«. Patrociniji cerkva na gradiščih in splošno na prazgodovinskih lokalitetah so predvsem Marjeta, Magdalena, Mihael, medtem ko so na kontinuiranih antičnih lokalitetah predvsem Jurij, Helena, Peter, Mohor, Rupert, Sv. Križ in podobno. Taki in podobni elementi nas navajajo na sklep, da obstaja med antiko, to je med pozno antiko, in zgodnjim srednjim vekom, v smislu *mikrolokacije* tesnejša zveza kot med prazgodovino in kasnejšimi epohami, medtem ko je v smislu *makrolokacije* naselitvenega rajona tudi prazgodovinska postojanka važen indikator za zgodnesrednjeveško poselitev kraja.

Po dosedanjih proučevanjih zgodovine poznoantičnega obdobja v Sloveniji in njegovega prehoda v staroslovansko dobo se zdi, da so kontinuirale tudi določene rimske institucije, ker je prebivalstvo naših krajev tudi v ostrogotski Teoderikovi državi in v času langobardske zasedbe zahodne Panonije obdržalo pretežno svoj ilirsko-keltski romanizirani karakter in je germanskih elementov moralo biti očitno le zelo malo. Če vključimo v dokaze germanskega življa vse najdbe šestega stoletja, česar pa niti ne smemo storiti in bi jih morali diferencirati glede na mejno letnico 568, je vendar karta razprostranjenosti skoraj prazna. Ptuj, Rifnik, Vače, Velike Malence, Mihovo, Roje, Kranj so izolirane, po vsem videzu strateško važne lokacije brez globlje dokazne moči za spremenjeno strukturo prebivalstva v korist germanskih plemen. Očitno je torej, da tudi institucije in pravne norme pozne antike v šestem stoletju še obstajajo, ker životarijo njihovi nosilci, in to v večji meri, kot pa se uveljavljajo rudimentarne institucije germanskega zgodnjega fevdalizma. Prelom v tej smeri predstavlja šele leto 568, pronicanje Obrov in Slovanov, pa še to ne za celo slovensko ozemlje v enaki meri — izrazitejša je cezura v Panoniji, manjša v Noriku in X. regiji.

Za arheologijo je od historičnih fenomenov važnejši in oprijemljivejši materialni element. Tu bi v problem kontinuitete morali vključiti dva — kultne objekte in umetno zlatarsko obrt. Novi slovanski naseljenci so starokrščansko cerkveno organizacijo razbili; škofijski sedeži drug za drugim prenehajo delovati in v njihovem ugašanju ravno opazujemo postopni invazijski val avaroslovanske dobe. Prenehati so očitno morale s svojo aktivnostjo tudi kultne stavbe. Toda cezura očitno ni zatekla arijanskih cerkvenih institucij Germanov, temveč ortodoksne verske organizacije Romanov. Nikjer na ozemlju Slovencev ne moremo dokazati, dasi bi obstoj mogli ponekod supponirati (v Kranju? v Ptuj?), dualizma kulturnih stavb ortodoksije in arijanizma, kot ga vidimo v Raveni ali Splitu. V vseh škofijskih središčih — Poetovio, Celeia, Emona, Virunum, Teurnia, Aguntum — poznamo le ortodoksno hierarhično organizacijo, to pa mora veljati še v veliko večji meri za podeželje, kamor so germanska plemena le minimalno infiltrirala. Težava pa je seveda v tem, da krščanskih cerkva razen v Noriku in v Istri tako rekoč ne poznamo: Velike Malence so le redka izjema.

Kontinuiteta skozi ostrogotsko in langobardsko zasedbo je arheološko dokazljiva in sedaj dokazana v umetnoobrnem sektorju materialne kulture

najstarejših Slovencev, to pa dokazuje naselbinski kontakt romanskega substrata z novimi priseljenci. Že Andras Alföldi je v Keszthélyju in bližnjih naselbinah ob Blatnem jezeru — Fenék, Dobogó, Szigliget, Alsópáhok — videl v obrskem zlatarstvu nadaljevanje rimske obrtniške tradicije iz Mogeniane in je na tej osnovi sklepal, da so Obri prevzeli zajete rimske obrtnike kot sužnje v svoj plemenski sestav in da se je npr. stil poznoantične predrte tehnike in motiv uhana s košarico nadaljeval iz tipičnih poznoantičnih enostavnih primerkov preko košarice tipa Alsópáhok v veliko bikonično košarico tipa Keszthély. Najdba skupine »Bled I« na blejski Pristavi je to vprašanje za ožji slovenski prostor znova načela. Materiali v blejskih grobovih kažejo na prisotnost starega romanskega prebivalstva ob koncu 6. stoletja, in kar je še važnejše, na take elemente v 7. stoletju. Tipično »slovenske« materialne kulture ni v teh grobovih in vendar si ni mogoče misliti, da bi v 7. stoletju na Bledu še ne bilo novih naseljencev. Ker nam je kultura Slovencev v 7. stoletju tudi sicer neznana, ni mogoče trditi, da bi nekropola na Pristavi predstavljala izolirano nekropolo »Romanov« ob neki drugi doslej neugotovljeni nekropoli »Slovanov«. Položaj je mogoče razložiti samo s tem, da imamo v samem grobišču blejske Pristave ohranjen »kontakt« med obema etničnima elementoma in da je stara umetnoobratna tradicija pozne antike bila edina, ki so jo novi naseljenci lahko prevzeli in uporabili zase skupno z izdelovalci te umetne obrti. Staro prebivalstvo, »krščeni« in »krščenice«, je ohranilo svojo kulturno superiornost tudi v času in sklopu Samove države in obrsko-slovanske plemenske zveze. Izsledki Z. Vinskega ob materialih na širšem balkanskem prostoru potrjujejo »romanski« stilni karakter te umetne obrti ob istočasni kronološki kontinuiteti v zgodnj slovensko epoko. To pa je posebno pomembno še zatagadelj, ker tak položaj kaže na direktno povezanost poznoantične situacije s sedmim in osmim stoletjem, s predkarolinško dobo, s formacijami prvih slovanskih družbenih in kulturnih struktur na Balkanu in dokazuje tudi s svoje strani skromno afirmacijo germanske selitvene »vmesne« faze.

Zgodnji slovenski srednji vek je torej študijsko nujno povezan s pozno antiko v Alpah, na Balkanu in v severni Italiji. Takšna zveza pa mora obstajati prav tako tudi z visokim srednjim vekom, pri čemer smo že zgoraj ugotovili, da je enajsto stoletje treba zaradi posebnega položaja nekaterih slovenskih področij metodično vključiti, z arheološkega vidika seveda, še v pravi »zgodnji srednji vek«. — Doba slovenske romanike in gotike nam govori predvsem s svojimi monumentalnimi ostanki, z arhitekturo, plastiko in slikarstvom, deloma pa tudi s spomeniki umetne obrti. Monumentalna »Hemina« stolnica na Krki na Koroškem, cistercijanski fundaciji Stična in Kostanjevica, kartuzijanska Žiča, spomeniki Ptuja s Ptujsko goro, blejski Grad; obsežen repertorij srednjeveške plastike na Slovenskem od Madone Velesovo do Marije zaščitnice na Ptujski gori; še obsežnejši repertorij fresk od minoritske cerkve v Ptuj do Layerjevega oltarja in Čadrama; romanski križi, gotsko cerkveno posodje, tekstili, orožje in pohištvo — vse to je neposredno predmet umetnostne zgodovine in ne arheologije, in obe znanosti se tu ločujeta po metodi in po medsebojni kronološki razmejitvi.

Zelo mnogo pa imata obe dobi vendarle tudi s stališča našega predmeta skupnega. Vedno jasneje postaja, da je razmeroma skromno število zgodnje-

srednjeveških najdb v Sloveniji v veliki meri tudi posledica preostre metodične delitve med arheologijo in zgodovino umetnosti. Med tako številnimi gotskimi cerkvami v Sloveniji jih je vedno več, ki nam odkrivajo romanske elemente v arhitekturi in ki jih moramo v osnovi »potegniti nazaj« v romaniko. Le na malo mestih pa smo pričeli z arheološkim sondiranjem arhitektur in z raziskavami pod sedanjimi nivoji cerkvenih ladij in prezbitერიევ. Odličen primer pozitivnega rezultata ob takem delu pa nam je dalo tako rekoč že prvo večje izkopavanje na blejskem Otoku. Pod sedanjo baročno stavbo so ugotovljene vsaj še štiri faze: gotska z oktogonálnim prezbitერიემ; velika troladijska romanska bazilika, ki sega s polkrožnimi apsidami v sedanji prezbitერი in zakristije; mala romanska kapela pod sedanjim »zvonom želja« in verjetno še predromanska na istem mestu. V sistem arhitektur se uvrščajo staroslovanski in kasnejši grobovi. Redki pridatki ketlaško-karantanskega tipa nekropolo uvrščajo v dobo po letu 800, v čas od 9. do 11. stoletja. Finejša kronologija je za sedaj težko izvedljiva. Vendar pa je nekaj elementov, ki bi govorili za relativno pozen značaj nekropole. Eden od njih je redkost in skromnost pridatkov. V tem je nekropola skoraj še manj bogata kot pa nekropola na blejskem Gradu in daleč zaostaja za nekropolo na blejski Pristavi. Drugi element je gostota pokopov, ki raste v obratnem sorazmerju, če jo primerjamo z redkostjo pridatkov. Tudi s tega vidika je Otok razmeroma blizu Gradu, oba pa se oddaljujeta od Pristave, kjer je ponovni pokop v isti grob izjema, čeprav se na nekaterih mestih grobišča dobro vidi, da je naknadni pokop poleg prejšnjega pokopa v razširjeno grobno jamo intencionalno izvršen. Nekropola na Gradu s svojimi pridatki vsekakor sega še v enajsto stoletje, zaradi česar moramo tudi nekropolo na Otoku datirati prav tako.

S tem pa smo prišli do paralelnosti romanske in morebitne predromanske arhitekture s staroslovanskim grobiščem. Vsaj prva in druga faza cerkvene arhitekture na Otoku je zvezana s staroslovansko nekropolo okoli te arhitekture. Paralelizem pa je tudi historičen. Listina iz leta 1004, s katero cesar Henrik II. podeljuje Bled briksenški škofiji sv. Ingenuina in Kasijana, nam daje možnost, da okroglo fibulo iz groba 86 na Gradu interpretiramo kot svetniško fibulo z obema briksenškima patronoma, podoba na okrogli fibuli iz groba 26 pa lahko razložimo kot »agnus dei« — briksenški grb. Listina iz leta 1185, s katero briksenški škof Otón III. ukazuje povečanje in izboljšanje cerkve na Otoku na osnovi volila kmeta Lovrenca Petrohe in njegovih otrok, pa nam datira veliko romansko baziliko na otoku, otroški grob v njeni srednji apsiidi pa lahko — seveda z vso rezervo — približamo navedbi o družini Petroha v tej listini kot grob »ustanovitelja«. Ostali redki grobovi pod cerkvenim tlakom so mlajši kot grob v romanski apsiidi. Velika grobna jama v sredini cerkve z ostanki večjega števila skeletov izvira pač iz zadnje, zgodnje baročne prezidave, ko so bili nekateri grobovi v cerkvi po tedanjem običaju izpraznjeni in zasuti, ostanki pa preneseni v skupno »grobnico«.

Vizitacijski zapisniki in drugo gradivo govore o dveh zanimivih oltarjih v cerkvi na blejskem Otoku: Mihaela, ki je tedaj stal izven cerkve, in Helene, ki je stal na koru. Oba svetnika sta »arheološka svetnika«, Mihael se pojavlja tudi kot svetnik na pokopališčih. Prisotnost teh dveh oltarjev, od katerih je prvi ohranjen v spremenjeni obliki in na sekundarnem mestu,

drugi pa je sploh izginil, je na prostoru, kjer so bile arheološke najdbe dejansko odkrite, potrdila pravilo, da je pri patrocinijih, kot sta zgornja dva, arheološka pozornost indicirana.

Vprašanja zveze umetnostnih spomenikov visokega srednjega veka in staroslovanskih arheoloških terenov pa s tem še niso izčrpana. Odpira se vprašanje ne le paralelizma cerkev—nekropola, ki je v določenem časovnem razdobju evidenten, temveč prioritete enega ali drugega. Veliki slovanski nekropoli karolinško-otonskega časa na blejski Pristavi in na ptujskem Gradu sta bili očitno zapuščeni, ne da bi na njunem terenu zrasla kapela ali cerkev. Drugačen je primer s Kranjem, Zirovnico, Komendo, Mengšem, Sv. Petrom v Ljubljani, Muljavo, Trebnjem, Sv. Petrom v Črnomlju, Tolminom, Črešnjevcem pri Slovenski Bistrici. Tu so povsod staroslovanski grobovi najdeni v arealu cerkva, in metodično vprašanje je sedaj, kaj je primarno: grobišče ali kulturna stavba. Odgovor je otežkočen oziroma še nemogoč, dokler nimamo raziskanih teh in drugih cerkva samih, ki bi v svojih temeljih pokazale svoj nastanek in starost. Ker so te zgradbe v poznem srednjem veku in kasneje doživele velike prezidave in so bile tudi povečane, so njihovi stari tlorisi skriti v glavnih ladjah in prezbiterijih. Staroslovanski grobovi segajo danes pod stene in temelje zgradb, ne vemo pa, koliko so nekropole kontinuirane po celem prostoru in ali ni v jedru sedanje zgradbe kak prazen prostor okoli nekdanje »primarne« kapele oziroma cerkvice. Rezultat na blejskem Otoku je še vedno nejasen — v arealu najstarejše kulturne stavbe ni grobov, toda skalnat teren prav na tem mestu je morda vplival, da so prav v tem ožjem sektorju terena grobovi položeni v posebno velikih distancah. Dejstvo, da so večidel zgoraj naštetih cerkve postavljene izven jedra tedanjega selišča, kakor domnevamo, bi kazalo na to, da so zrastle na grobiščih, lociranih izven naselbine. V srednjem veku po letu 1000, ko se oblikujejo prve fare, so se naselbine že razširile okoli teh prostorov, pokopališča so postala po vzoru na starokrščanski običaj ceterialnih (a tedaj še vedno ekstraurbanih cerkva) del naselja, srenja živih in občestvo mrtvih je figuriralo kot enota v verskem smislu in nekdanja staroslovanska grobišča so kontinuirala, včasih vse do reform Jožefa II. in ponekod še do danes. Zdi se torej, da gre v paraleli nekropola—cerkev časovna prioriteta prvemu elementu. V tem pa leži »zgodnesrednjeveški« pomen zveze raziskovanja kulturnih stavb visokega srednjega veka. Ni seveda rečeno, da se mora ob vsaki taki cerkvi ali kapeli pojaviti že zgodnja nekropola. Mnogo stavb je nastalo kasneje — nekatere so locirane na prahistoričnih gradiščih v dobi široke akcije zidanja cerkva po romaniki, druge na ruševinah antike — a te so že bolj verjetno vredne upoštevanja tudi z našega vidika; nekaj jih je iz dobe štiftarske akcije s kulminacijo v 15. stoletju; posebno mesto zavzemajo ustanove raznih redov; končno božjepotne cerkve in tabori.

Neobhodna je izdelava karte, ki bi pokazala romanske zgradbe Slovenije na osnovi raziskav M. Zadnikarja, patrocinije romanskih, gotških in — navidezno kasnejših — kulturnih stavb, farne centre in morebiti njihova področja itd. To bi bile indikacije za načrtno arheološko sondiranje v dve smeri — v iskanje staroslovanskih nekropol in v iskanje romanskih in morebitnih starejših tlorisov kulturnih arhitektur.

Še nekaj podrobnosti bi omenili, ki kažejo na zapletenost problema in opozarjajo, da zahtevajo shematična teoretična sklepanja dejanskega preverjanja konkretnih primerov! Poročila iz Valvasorja, zlasti iz njegove VIII. in XI. knjige, so zelo dragocena in šele komaj površno pritegnjena. Tako poroča za Višnjo goro, da je med podružnicami sedanje farne cerkve sv. Egidija poleg mestne cerkve sv. Ane tudi cerkev Lavretanske Marije v Starem trgu (sedanjem zaselku Višnje gore in najstarejšem seliščnem jedru kraja). V danes povsem razkrojeni in nepomembni arhitekturi gospodarskega poslopja Ignacija Brodnika, Višnja gora št. 5, se je pri sondiranju pokazal tloris gotskega prezbiterija; nobenega sledu nekropole ni in najbrž nobenega sledu romanike. Pričakovali pa bi v tako stari naselbini, kot je selišče pod gradom Višnjegorskih grofov, Heminih potomcev, oboje. Toda patrocinij Lavretanske M. B. nam pojasnjuje položaj — pred 13. stoletjem tega patrocinija ni, kult lavretanske hišice pride v naše kraje s križarji, čudežni prenos hišice iz Nazareta na Trsat oziroma v Loreto kot idejni refleksi križarskih akcij se datira šele v leto 1291 oziroma 1294. Toda po drugih virih je bila cerkev posvečena sv. Križu — v tem primeru pa bi ta substituirani patrocinij spadal v primarno skupino, ki je z vidika zgodnje-srednjeveških raziskav važnejša. Problem Višnje gore ostaja odprt, arheološka sondiranja bodo še potrebna, njihovo lociranje pa je docela negotovo.

Ne smemo tudi spustiti iz vida, da je absolutna zanesljiva pripadnost neke nekropole k staroslovanski dobi z majhno sondo večkrat težko določljiva. Pridatki v grobovih se v 10. stoletju redčijo in v nekropolah na prehodu v visoki srednji vek izginjajo. Za tako stanje so nekropole na Bledu dovolj poučne — največja gostota na Pristavi, manjša na Gradu, najmanjša na Otoku. Sonde v Črešnjevcu pri cerkvi sv. Mihaela, ki je tako bogata z rimskimi spolijami in ima v svojem najstarejšem jedru temelje iz rimskih gradbenih blokov, so šele pri desetem skeletu dale en sam pridatek, to pot pa vsekakor zgovoren element, namreč srebrni obsenčni obroček z S-pentljo. V ostalem pa je za relativno, a samo po sebi nejasno starost grobov govorila samo vzhodna orientacija in velika preperelost kostnega materiala. Pri tem pa so ti grobovi ležali stratigrafsko više od kasnejših in mnogo bolj recentnih grobov, ki so imeli grobne jame vkopane globlje skozi plast staroslovanske nekropole. En sam pridatek kot rezultat sonde je dragocen zaradi njegove evidentne »zgodnesrednjeveške« pripadnosti, ne more pa seveda ničesar povedati o finejši kronologiji niti ne o podrobnejši strukturi kulturne pripadnosti na področju, ki ga imamo za mejno področje med ketlaško in bijelobrdsko kulturo.

Večje nekropole bi morda s podrobnejšo analizo grupiranja posameznih skupin grobov na nekropoli pojasnile še kakšno podrobnost glede na *socialno strukturo* prebivalcev. Za dobo preseljevanja je to metodo mojstrsko uporabil J. Werner pri Tessinu v Švici in posebno pri Várpalóti na Madžarskem. Várpalóta je nekropola z germanskimi (langobardskimi) in obrskimi najdbami; značilna zanjo je kontinuiteta langobardskih pridatkov v ženskih grobovih tudi še v obrski dobi. Detajlna struktura grobnih skupin prikaže na tistem delu grobišča, ki ga Werner datira po letu 568, obrski moški grob (refleksni lok), v njegovi neposredni bližini, v »krogu« okoli njega, pa leže: dva ženska grobova z obrskimi pridatki (jagodasti uhani) in dva ženska grobova z langobardskimi pridatki (lokaste fibule), ter sku-

pina siromašnih, praznih grobov okoli. Tu gre za Obra, poglavarja klana, ki je sprejel v svoj poligamni sestav tudi ujete oziroma zajete ženske prejšnjih germanskih prebivalcev ter je imel seveda poleg njih brezpravne sužnje, morda iz prejšnjega moškega prebivalstva. Na drugem delu grobišča, ki sega še v čas pred obrskim zavojevanjem, torej pred leto 568, pa je struktura grobnih skupin povsem drugačna: tu je bogat germanski moški grob vzporeden z enim bogatim germanskim ženskim grobom; monogamna struktura indoevropskega plemena je vidna tudi v grobni skupini.

Mikrostrukturna analiza naših staroslovanskih nekropol ni nikjer izvršena, niti ne na pomembnejših in obsežnejših nekropolah na Bledu, v Kranju in Ptuj. Vsekakor je treba to metodo uporabiti, čeprav se moramo istočasno zavedati velike hipotetičnosti nekaterih rezultatov, ki jih bomo pri tem dobili.

Opozoriti moramo še na kritično področje *antropoloških* raziskav. Proučevanje osteološkega materiala na staroslovanskih nekropolah je bilo deloma izvedeno in zelo uspešno začeto, a se zdi kot da je za dolgo dobo odloženo. Disperzija materiala in celo njegovo uničenje zaključuje to fazo po eni strani, po drugi pa je njen rezultat vrsta uspešnejših študij celotnega gradiva in tudi specialnih delov, zlasti zobovja. Ni treba posebej razpravljati o pomenu osteoloških raziskav na historičnih nekropolah, a naj vendar omenimo važnost, ki ga gradivo ima z raznih aspektov. Lobanjski indeks je danes samo eden od klasičnih elementov, njegova izmera pa bi vendar na širokih poljih po datiranih nekropolah brez dvoma potrdila ali pa korigirala arheološke domneve. Brahikefalnost nekropole Bled I na Pristavi spravlja v sum tezo o njeni slovanski pripadnosti, absolutno pa odbija tezo o germanskem karakterju nekropole; pri tem brahikefalni rezultat vsekakor dopušča možnost mešanja staroselcev in slovanskih kolonizatorjev. Analiza nekropole Bled II na Pristavi, na Gradu in na Otoku bo verjetno potrdila prvi orientacijski vtis, da brahikefalnost raste od ene nekropole do druge, kar ustreza zakonitosti progresivne brahikefalnosti v Evropi in kar potrjuje arheološke ugotovitve o relativni kronološki zaporednosti teh treh nekropol. Nič manj važen kot kraniološki indeks ni analiza facialnih delov lobanje ter mandibule. Dovolj dobra ohranjenost materiala v prepereli zemlji na Gorenjskem dopušča intenzivnejši študij teh doslej dokaj zanemarjenih podrobnosti. Vprašanje zobovja ni interesantno samo z vidika primerjav za moderno stomatologijo, ampak ima tudi avtonomno vrednost, npr. v statistiki o kariesu zobovja, o anomalijah rasti in podobno. Osteološki material odgovarja na vprašanja o višini prebivalcev, podaja statistiko spolov in natalitete, po drugi strani pa statistiko mortalitete. Anomalije v materialu kažejo na bolezni, med katerimi so revmatične spremembe najbolj vidne — te pa zaradi svoje številnosti pri individuih srednje starosti dokumentirajo slabe stanovanjske in druge življenjske pogoje slovenskih prebivalcev karolinške in otonske dobe. Nove metode proučevanja kostnih ostankov bodo verjetno ugotovile krvne skupine posameznih individuov in klasično antropološko »rasno« sliko zgodnjega srednjega veka še bolj iztrgale iz njene shematičnosti.

Spričo velike pomembnosti osteoloških raziskav je težko razumljivo, da jih arheološka izkopavanja prepuščajo v glavnem naključju in da niti dobro ne poskrbe za gradivo, ki je spričo svoje organske sestave izpostav-

ljeno hitremu propadanju. Posebno je treba poudariti zahtevo, da tvorijo nekropole z antropološkega vidika enoto v svojem celotnem časovnem razponu in da je torej material »baročne« dobe za analize in komparacije enako važen kot zgodnj srednjeveški, čeprav s splošnih vidikov arheologije ni tako pomemben.

Drugo pomembno skupino srednjeveških ostalin, s katerimi se ukvarja umetnostna zgodovina, ki pa predstavljajo metodično vez z »arheološko« srednjeveško epoho, so *gradovi*. Nekateri gradovi v krajih, za katere imamo ohranjene podatke tudi iz pisanih virov, so ohranili svoje življenje še v novejšo dobo, njihova stavbna zgodovina pa sega preko gotike nazaj v romaniko — mnogokje se da že na hitro ugotoviti ostanek starega donjona, primarnega jedra grajskega kompleksa. Veliko število naših najstarejših gradov pa leži v ruševinah, med katerimi je najstarejše dele prav tako možno še razpoznati. K temu pridejo zakonitosti zasnove posameznih ustanoviteljev, npr. »salzburški« tip gradu, ki sega do Ptuja, ali pa tip z gotskim »palasom« v sredini obzidja in podobno. Podobni tlorisi in narisi naših gradov, bodisi ohranjenih, bodisi porušenih, bi bili za srednjeveško arhitekturno zgodovino Slovenije več kot dragoceni, publikacija, kot jo je za Koroško pripravil F. X. Kohla, pa neobhodna. Zanimive in poučne pa bi bile tudi modularne meritve donjonov in kompleksov posameznih časovnih razdobij, kar je sodobna srednjeveška umetnostna zgodovina za kulturne stavbe, kjer je »proporc števil« očiten, že spoznala in metodično sprejela.

Toda opisane naloge in problemi se tičejo srednjeveškega gradu kot takega. Arheološke zahteve gredo sedaj dalje: domnevati smemo, da so mnogi gradovi nastali na mestu starejšega utrjenega selišča, ki bi ga s sondiranjem »na križ« verjetno zasledili v strukturi njegovih obrambnih jarkov, s podrobnimi pregledi posameznih kvadratnih polj v območju utrdbe pa bi morda izluščili »zgodnj srednjeveško«, to je staroslovansko plast lokalitete. Pri tem je seveda največkrat treba računati s tem, da so kasnejše prezidave in povečave osrednji teren izravnale in primitivne plasti uničile.

Z naštevanjem problemov arheološkega proučevanja slovenskega zgodnjega srednjega veka bi lahko še nadaljevali. Toda za orientacijo kompleksnosti, ki je karakteristika naše naloge, zadostuje ta oris. Pomuditi se moramo samo še pri nekaterih *organizacijskih* in *načelnih* vprašanjih. — Z arheologijo zgodnjega srednjega veka se v Sloveniji od časa do časa ukvarjajo vse arheološke institucije, nekaj strokovnjakov pa se posveča v glavnem samo njenim problemom. Toda dejanske organizirane raziskave zahtevajo več in so v naših razmerah vsekakor že možne. Najboljšo rešitev bi po našem mnenju predstavljala posebna komisija za študij zgodnjega srednjega veka pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti — samostojna in primerno dotirana komisija z znanstvenim svetom, ki bi delo planiral in usmerjal ter s potrebnimi stalnimi znanstvenimi ter strokovnimi delavci, med katerimi naj bi bili predvsem arheolog za dobo selitev (vključno s problemi pozne antike), arheolog za staroslovansko dobo, arheolog za splošno slovansko, zlasti balkansko arheologijo, zgodovinar umetnosti za probleme zgodnjega srednjega veka, romanike in zgodnjega Bizanca, zgodovinar za nacionalno zgodovino zgodnjega srednjega veka, antropolog, kartograf,

risar, fotograf, asistent za vodstvo tipoloških in krajevnih kartotek in kart ter fototek; kot zunanji sodelavci bi morali biti vključeni predvsem lingvist, pravni zgodovinar, cerkveni zgodovinar, metalurg-analitik. Možno bi bilo morda izvesti organizacijo v okviru sedanje Sekcije za arheologijo, toda s samostojno raziskovalno in tehnično enoto. Publikacije komisije bi se uvrščale v redne publikacije celotne Akademije kot primerne ožje enote.

Vsekakor pa se zdi, da bi bilo nesmotrno čakati na realizacijo nekega »idealnega«¹ inštituta v taki ali drugačni obliki. Narodni muzej v Ljubljani je zato ustanovil kot poseben oddelek muzeja »Center za staroslovanske in zgodnj srednjeveške študije«²; ta si je zadal za nalogo, da uredi osnovne predmetne kartoteke in začne s sistematičnim sondiranjem ter proučevanjem terena, vključno z Bledom oziroma posebej blejskim Otokom, kot začasno glavno terensko nalogo. Po absurdno birokratski strani je sicer naša največja nacionalna muzejska ustanova historičnega tipa samo kulturnoprosvetni zavod in se ji mnogokrat znanstvene naloge le molče in iz nekakšne zadrege dopuščajo. Razvoj prakse in tradicija pa sta tudi v tem primeru močnejša elementa in znanstveno delo v Narodnem muzeju se kljub težavam nadaljuje.

S problemi arheologije zgodnjega srednjega veka Slovenije se sistematično ukvarjata oziroma imata delo v načrtu tudi dve zvezni instituciji izven slovenske republike. Prva je Medakademski odbor za proučevanje materialne kulture Jugoslavije pri Svetu akademij znanosti SFRJ. Nosilec odborovega dela je Srbska akademija znanosti in umetnosti; ker pa je delo razdeljeno po epohah in prepuščeno posameznim znanstvenim institucijam in je zgodnji srednji vek na ta način izdvojen kot posebna tema »Materialna kultura Slovanov«³ ter dodeljen Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, je s tem proučevanje materialne kulture Slovanov v okviru celotne Jugoslavije v določenem okviru tega zveznega načrta preneseno v Slovenijo. Sam program proučevanja vsebuje vsekakor še precej nejasnosti. Iz izvajanj v našem referatu pa je dovolj razvidno, da so nekateri osnovni elementi slovanskega zgodnjega srednjega veka v Sloveniji še tako neproučeni, da je študij materialne kulture, ki naj gre izven in preko običajne tipologije in ergologije predmetov, torej študij v smislu del Niederla, Kostrzewskega in Hensela, možen komaj na začetni, zbiralni fazi. Podoben položaj kot v Sloveniji je tudi v ostalih predelih Jugoslavije. Gotovo pa je istočasno znanstveno delo Centra v Narodnem muzeju in teme Materialna kultura Slovanov v ljubljanski Akademiji znanosti lahko zelo plodno, če bo smotrno organizirano.

Drugi zvezni raziskovalni program zgodnjega srednjega veka se formira v Sarajevu v Centru za balkanološka proučevanja pri Znanstvenem društvu Bosne in Hercegovine. Glavna naloga Centra je proučevanje Ilirov, kar daje Centru težišče študija v prazgodovino. Toda kontinuiteta ilirskega elementa v slovansko epoko je eden glavnih rezultatov dosedanje ilirologije in predstavlja za študij nacionalnih ved Jugoslavije izhodiščno bazo za vprašanje etnogeneze jugoslovanskih narodov. Zato se poleg proučevanja antike Center usmerja tudi v študij fenomenov zgodnjega srednjega veka na Balkanu in ima v načrtu kot osnovo teh študij tipološko karto slovanskih oziroma zgodnj srednjeveških kultur na našem ozemlju. Jasno je, da je neobhodna koordinacija dela v splošnem jugoslovanskem merilu med sara-

jevskim Centrom in Odborom za materialno kulturo, kot tudi posebej za problem zgodnjega srednjega veka v Sloveniji med obema Centroma v Sarajevu in Ljubljani.

Avtonomnost in upravičenost posebne študijske grupe v tej ali oni obliki v Sloveniji pa ni z opisanimi splošno jugoslovanskimi načrti prav nič zmanjšana. Pri delu ljubljanskega Centra gre za specialna in poglobljena ter detajlirana raziskovanja ožjega področja Slovenije oziroma slovenskega naselitvenega prostora. Kontakti s področji v Vzhodnih Alpah, v Furlaniji in v nižinah do Blatnega jezera so za ta študij bolj specifični in bolj nujni kot za široka balkanska proučevanja obeh splošno jugoslovanskih načrtov. Po sebi se razume, da je končno delo takega Centra možno le ob izmenjavi izkušenj in ob znanstvenem sodelovanju s podobnimi institucijami in naporu v drugih krajih Jugoslavije; sem štejemo zlasti Inštitut za staroslovansko arheologijo Jugoslovanske akademije v Splitu, proučevanje dobe selitev, ki ga v Arheološkem muzeju v Zagrebu opravlja Z. Vinski, slovanske študije B. Marušiča v Arheološkem muzeju v Puli, študije Narodnega muzeja v Beogradu, Bizantološkega inštituta v Beogradu, Katedre za srednjeveško arheologijo v Beogradu itd. — Po sebi je razumljivo, da je zlasti potrebno sodelovanje s tem, kar v Ljubljani in Sloveniji že obstaja — pri Akademiji, na Univerzi, v Zavodu za varstvo kulturnih spomenikov, v muzejih, spomeniških uradih, knjižnicah, arhivih itd. Zato se podrobneje v analizo tega delovanja in v probleme ter možnosti tu ne spuščamo.

Študij slovenskega zgodnjega srednjega veka z arheološkega vidika ni možen brez kontaktov s podobnimi študijskimi programi dežel na bližnjih mejah Jugoslavije in v Evropi nasploh. Izkopavanja in raziskave Madžarov v območju Blatnega jezera, posebej v Zalaváru, so fundamentalne važnosti. Vprašanje lokalizacije cerkva iz »Konverzije« in reševanje drugih arheoloških problemov v tej zvezi je možno samo v sodelovanju znanstvenikov Madžarske in Jugoslavije.

V Avstriji so arheološke raziskave zgodnjega srednjega veka bile marsikdaj nekakšen »tabu« iz čisto neznanstvene bojazni, da bi morebitni slovanski značaj nekaterih najdb na področju Koroške, Štajerske, Gradišćanske in drugod škodil nemškemu značaju Avstrije. Zaradi takega stališča so najdbe na Koroškem, ki bi mogle biti prav gotovo izredno številne, nasprotno prav redke. Gospa Sveta ni raziskana, Krnski grad je obtičal sredi prvih poizkusnih izkopavanj. Štajerska novih najdb iz te epohe prav tako ne zaznamuje. Boljši položaj je na Gradišćanskem in Nižje-Avstrijskem, kjer se predvsem po zaslugi H. Mitscha-Märheima gradivo priteguje v znanstveno raziskovanje. Antropologija ima dobre možnosti razvoja na osnovah dela Ae. Kloiberja. Proučevanje ožje dobe preseljevanja in 7. ter 8. stoletja izven neposredno po Slovanih naseljenih vzhodnih oziroma jugovzhodnih predelov Avstrije pa je relativno bolje napredovalo. Študij pozne antike je po stopinjah mojstra R. Eggerja stalen in metodično vzoren. Zadovoljiti nas morata tudi obe, čeprav sumarni objavi gradiva iz naše epohe za Štajersko (W. Modrijan) in za Koroško (H. Dolenz). Skratka: če bomo našli primeren stik s kolegi v Avstriji za skupno proučevanje že znanega gradiva in če bo avstrijska arheologija zgodnjemu srednjemu

veku posvetila več pozornosti ne glede na to, da bi šlo za slovanske najdbe, si lahko obetamo za te študije spremembo na bolje.

Arheologija zgodnjega srednjega veka v Italiji, posebej v Furlaniji, ima kot centralno temo Langobarde po letu 568. Njihovi kronološki in tipološki izsledki za velike, stare nekropole, kot so Castel Trosino ali Nocera Umbra, se nujno spajajo s študijem arhitekture in visoke umetnosti na področju Furlanije in Lombardije (kapela v Čedadu, Castelseprio, Brescia itd.). Nove analize J. Wernerja na langobardskem materialu v Panoniji in Italiji z vmesno mejno letnico 568, kjer imajo čedadske najdbe posebno važno vlogo, so pobudile zanimanje oziroma pokazale potrebo po novih izkopavanjih v Čedadu in okolici in rezultati niso izostali. Potreben pa bi bil podroben pregled najdb karolinško-otonske dobe kot nadaljevanje notic P. Korošec o slovanskem materialu v severnoitalskih muzejih. Najbolj zahoden primer nekropole lunastega uhana, kolikor nam je znano, je bil najden na območju Montebelluna na vzhodnem bregu Piave v predalpskem prostoru (muzej Treviso, neobjavljeno, predmet je v razstavi uvrščen med prazgodovinske najdbe). Izkopavanja nekropol po 8. stoletju bi se morda vključila v program, čeprav je precej gotovo, da bodo same najdbe v takih grobovih zelo skromne in redke. Toda celotna struktura nekropol ter osteološki material bi tudi povedala svoje.

Avstrijski »slovanski« problem se na severu veže že s Češko, Moravsko in Slovaško. Sistematična raziskovanja v Češkoslovaški republiki so dala rezultate, ki jih ni treba obširneje navajati. Na tradicijah L. Niederla je Slovanski ustav pri ČAV ena vodilnih institucij za slovanske raziskave v svetu. Na Moravskem so izkopavanja J. Poulika in kolegov v krajih Staré Město, Pohansko in Mikulčice odkrila kulturo velikomoravske države ter posebej še presenetljivo cerkveno arhitekturo tega časa, na Slovaškem je delo prav tako obsežno in sistematično.

Če pustimo ob strani slovanske študije in institucije na Poljskem, v Sovjetski Zvezi in na jugu v Bolgariji, torej v državah s slovanskim prebivalstvom, naj samo omenimo nekatere študijske centre v drugih evropskih državah, ki se s problemi zgodnjega srednjega veka v toliki meri ukvarjajo, da jih moramo imeti v razvidu bodisi direktno zaradi gradiva, bodisi indirektno zaradi metode. München stoji pod znakom arheološke šole J. Wernerja, raziskave na Bavarskem, zlasti rezultati 7. in 8. stoletja, pa so za arheologijo alpskih Slovanov nepogrešljivi. Nemški arheološki inštitut nadaljuje publikacijo *Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, ki jo je sedaj razširil v dve ločeni seriji. Umetnosti zgodnjega srednjega veka (Haut Moyen Age) je v zahodni Evropi posvečena posebna znanstvena organizacija, *Conseil international d'études d'art du Haut Moyen Age*, katere iniciator je bila Avstrija. Conseil se v glavnem omejuje na organizacijo kongresov in publikacijo njihovih aktov in po smrti prvega sekretarja F. Jurascheka iz Linza ter drugega sekretarja G. P. Bognettija iz Milana za sedaj še ni našel nove aktivnosti. Jugoslavija se je v načelu priključila k organizaciji, sedež nacionalne komisije pa bi bila Ljubljana. Bolj živa in pomembna, toda predvsem v zgodovino in kulturno zgodovino usmerjena je italijanska institucija »Centro italiano di studi sull'alto medioevo« v Spoletu, ki prireja že dvanajst let simpozij v Spoletu na določeno temo in akte zborovanja redno objavlja, udeležba jugoslovanskih specialistov pa je pred-

vsem pasivna, medtem ko bi se moral slišati na tem zborovanju večkrat tudi glas naše znanosti. — Končno naj zaradi metodičnih vprašanj omenimo še živo angleško »The Society of Medieval Archaeology«, ustanovljeno 1957, z revijo *Medieval Archaeology*, ter v njej posebno in metodično zelo važno skupino za raziskavo opuščenih srednjeveških naselij (*Deserted medieval village research group*). Iz povsem druge strani, od študija duhovne kulture, iz vprašanj kontinuitete, survivala antičnih duhovnih in socialnih struktur, raziskavanja religije, magije, literarnih tem in motivov ter umetnostne ikonografske kontinuitete se ukvarja s srednjim vekom »The Warburg Institute« londonske Univerze z znamenito biblioteko, revijo »*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*« ter monografskimi serijami. Inštitut, ki je zrasel iz prvotnih študijskih interesov in biblioteke Abyja Warburga ob koncu prejšnjega stoletja v Hamburgu in doživel ustanovitev leta 1921 z delom F. Saxla, je pred nacizmom pobegnil 1934 v London in je danes za probleme duhovne kontinuitete vodilen.

Naše naštevanje bi se lahko nadaljevalo, zajeti pa smo hoteli samo glavna jedra raziskav izven ozkega področja naše staroslovanske arheologije, ki dovolj jasno kažejo, da je napredek v njej v znanstvenem smislu, bodisi za analizo, bodisi za sintezo, nemogoč brez zelo širokih znanstvenih kontaktov in brez široke lastne raziskovalne baze.

Končno se moramo vprašati po *mestu*, ki naj ga staroslovenska arheologija zavzema v sistemu naših znanosti, in po *vlogi*, ki naj jo ima. Ker gre za znanost, ki se ukvarja s problemi nastanka slovenskega naroda kot etnične skupnosti, kar je seveda pogoj za kasnejši nastanek naroda kot zavestne družbenopolitične kategorije, se ob naši disciplini težko iznebimo sentimentalnih in romantičnih občutkov ter neke posebne prizadetosti, ki je drugod nimamo. Ker gre za dogodke in z njimi zvezane kraje, najdbe in spomenike, ki leže deloma izven sedanje republike Slovenije in Jugoslavije, in ker so prav ti predmeti povezani z obstojem prve samostojne slovenske državne tvorbe v Karantaniji, naše raziskovanje lahko pridobi na pomenu tudi v smeri narodnoobrambne kulturne politike. To še posebej zato, ker gre pri naših sosedih večkrat za pristransko vnemo oziroma nevno pri interpretaciji zgodnesrednjeveškega materiala. In ker gre tretjič za spomenike in fakte iz dobe, ko se Slovenci vključujejo s pokristjanjenjem v duhovno sfero rimske cerkve, s fevdalizacijo svojega terena in z razslojevanjem družbe pa v politično sfero karolinško-otonskega Zahoda, je prizadet raziskovalec lahko v nevarnosti, da išče v teh elementih neko posebno važnost duhovne in kulturnopolitične diferenciacije slovenskega naroda v okviru jugoslovanskih narodov in južnih Slovanov na splošno ter da še poudarja nedvomne specifičnosti njihovega kulturnega razvoja na škodo prav tako nedvomnih istovetnosti.

Toda naša naloga mora biti bolj objektivna: truditi se moramo, da vrednosti, ki jih pridajamo staroslovenski arheologiji kot nacionalni in kulturnopolitični kategoriji, umaknemo iz procesa raziskovanja. Prvič — ne gre samo za materialno in duhovno kulturo starih Slovencev, torej ne za staroslovensko arheologijo v ožjem smislu, ampak za raziskovanje zgodnjega srednjega veka v celoti, kjer so Slovenci v Alpah in predalpskem prostoru sicer najvažnejši in najmočnejši, ne pa edini element. Tu so še avtohtoni Iliri in Kelti, pravi priseljeni provincialci, Bizantinci, germanska

plemena, zlasti Ostrogoti, Langobardi, Alamani in Bajuvarci, stepna ljudstva Evrazije, zlasti Huni in Obri, vsi s svojo materialno kulturo, ki v določeni meri, ta bolj in ona manj, vpliva na spektrum pojavov zgodnjega srednjega veka v naših krajih. Drugič — namesto polemike z arheologi in zgodovinarji sosednjih pokrajin je potrebna znanstvena izmenjava mnenj, misli in izsledkov. Seveda je potrebno zavrniti neznanstvene in morebitne šovinistične tendence. Še važnejše pa je skupno, mednarodno znanstveno prizadevanje ob problemu, ki je skupen in na rešitvi katerega je zainteresirana svetovna historična znanost, bodisi da gre za klasične vede, bodisi za medievistiko. Povečane raziskave pri nas doma morajo učinkovati pri sosedih kot pobuda za njihove raziskave, konfrontacija metod in izsledkov pa bo na progresivni bazi družbene interpretacije pojavov vodila k jasnejši sliki celote. In tretjič — slovenska zemlja je bila tudi v zgodnjem srednjem veku na križišču evropskih potov. Velika mediteranska os, ob kateri se je vršil zgodovinski proces starega sveta, se je premaknila na črto Ren—Rim, toda v eni in drugi dobi je stik Italije, Alp, Panonije in Balkana bil interesanten za vse sile, ki so težile k obvladanju rimskega imperija oziroma segale po njegovi dediščini. Zato bi bil slovenski zgodnji srednji vek nerazumljiv in napačno interpretiran, če bi ga skušali razložiti samo iz njegove pripadnosti »zahodu«, iz pokristjanjenja iz Ogleja in Salzburga in iz fevdalizacije karolinško-otonske države. Slovanski elementi ob naselitvi so prišli v ta prostor vsi iz »vzhoda«, iz pradomovine Slovanov oziroma iz področij njihovega pomikanja prek Karpatov in Donave v stari rimski imperij; misija Cirila in Metoda je prišla iz Bizanca, Kocljeva kneževina je panonska v širšem smislu te besede in kulturni vplivi velikomoravske države so v nekem smislu protiutež karolinškemu pritisku; specifični elementi ustoličevanja, lastna slovenska ustanova kosezov, zveze z Ljudevitom Posavskim, koneksi brižinskih spomenikov kot obrazcev karolinške kateheze z glagolskimi teksti vzhodne cerkve, stiki umetne obrti ketlaškega in karantanskega stila z bijelobrdskim in prek njega ali pa direktno s starohrvatskim v Dalmaciji ter z bizantinskim, so nadaljnji členi v vezeh, ki spajajo tedanji slovenski prostor s področji Panonije, Balkana in Evrazije.

Če zaključimo s kratkim povzetkom izhodišča in cilja naše vede, bi rekli: *izhodišče* je arheološki zgodnji srednji vek med pozno antiko na začetku in romaniko na koncu, *cilj* pa — Slovenci kot historična, materialna-duhovna-družbena, kategorija v svetovnozgodovinskem procesu med prazgodovino, antiko in visokim srednjim vekom, med formacijami rodovne demokracije, suženjske družbe in fevdalizma, med Evrazijo in Mediteranom, med Vzhodom in Zahodom.

RÉSUMÉ

Quelques problèmes concernant l'archéologie du Haut moyen âge en Slovénie

Les recherches archéologiques du Haut moyen âge en Slovénie sont nécessairement liées à l'espace environnant de la Pannonie, des Balkans, des Alpes, de l'Italie et de l'Occident, l'espace qui a exercé une influence notable sur le territoire slovène. C'est le cas aussi pour le cadre chronologique — les liens avec l'Antiquité tardive et sa situation doivent être absolument le point de départ méthodique ce

qu'on voit nettement des problèmes qui sont communs aux deux époques. Une grande attention doit être consacrée à l'étude de l'époque postérieure à l'an 1000, surtout aux fouilles et aux investigations dans les églises et les châteaux. Ici, le problème de la relation entre l'église moyenâgeuse et l'ancienne nécropole slave est d'une extrême importance. En se servant de différents exemples, l'auteur tâche d'éclaircir les deux thèses ci-dessus. A la fin, il constate la nécessité d'une activité organisée plus intense de l'Institut concernant les recherches du Haut moyen âge slovène et propose la fondation, auprès de l'Académie slovène de Sciences et des Arts, d'une Commission spéciale chargée de ces études. Entre temps, comme solution provisoire, le Musée National de Ljubljana, a fondé, en dépendance du musée, le Centre de Recherches de l'époque slave ancienne et du Haut moyen âge.